

Ny Forskning i Grammatik

Titel:	Italienske verbalperifraser med <i>stare</i> Grammatikalisering i synkront og diakront perspektiv	
Forfatter:	Erling Strudsholm	
Kilde:	J. Nørgård-Sørensen, P. Durst-Andersen, L. Jansen, B. Lihn Jensen og J. Pedersen (red.). <i>Ny Forskning i Grammatik</i> 7, 2000, s. 241-258	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive	

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 2000

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Italienske verbalperifraser med *stare*

Grammatikalisering i synkront og diakront perspektiv

Erling Strudsholm

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at belyse nogle af de grammatikaliseringsprocesser der foregår ved dannelsen af verbalperifraser. Jeg vil her koncentrere mig om italienske verbalperifraser med *stare* ("stå", "befinde sig"), et verbum der tilhører den gruppe af verber der typisk grammatikaliseres til hjælpeverber¹, og som derfor er velegnet til at illustrere flere af de faktorer der er karakteristiske for grammatikalisering. Der er tale om konstruktioner hvor *stare* sammen med en **infinit verbalform** (gerundio eller infinitiv) danner en perifrase; på moderne italiensk drejer det sig om følgende:

- *stare*+gerundio²:

- (1) **ti sto facendo** [*jeg befinder mig lavende*] il risotto ai funghi e gli asparagi (LIP: RA01)
[jeg er ved at lave risotto med svampe og asparges til dig]

- *stare* a+infinitiv:

- (2) **sta** [*han befinder sig*] sempre **a studiare** [*at læse*] (LIP: FA13)
[han sidder hele tiden og læser]

1. Jf. Dietrich (1973: 9).

2. Til illustration af de tre konstruktioner har jeg i mine eksempler tilføjet primitive "ord-for-ord-oversættelser" af de fremhævede passager: *stare* er oversat med "befinde sig", gerundio med "præsens participium", a+infinitiv med "at+infinitiv" og per+infinitiv med "til at+infinitiv".

- *stare* per+infinitiv:

- (3) mio figlio **stava per morire** [*befandt sig til at dø*] (LIP: MA07)
[min søn var lige ved at dø]

Mens de to første udtrykker forskellige nuancer af noget igangværende, noget durativt eller progressivt ("det der er ved at ske"), udtrykker den tredje noget imminentielt ("det der skal til at ske" eller "det der er lige ved at ske"). At de tre strukturer er veletablerede bekræftes af ordbogsopslag, eksempelvis kan man i nyere ordbøger læse om forskellige **grammatiske** anvendelser af *stare* som **hjelpeverbum** med **aspektuel** værdi i en række perifrastiske konstruktioner³.

Med hensyn til betydning er der delvis overlappning i grammatikkernes og ordbøgernes redegørelser for de tre konstruktioner. Det er da heller ikke forbundet med større vanskeligheder at finde eksempler på sprogbrugere der behersker og producerer to af strukturerne, tilsyneladende uden forskel som i følgende eksempler med *stare* a+infinitiv vs. *stare*+gerundio:

- (4) B: pensa che stamattina **ti stavo chiamando** [*dig jeg befandt mig ringende til*] mi sa' che era occupato **stavi a parla'** [*du befandt dig at tale*] con Stefano chissa' bo (LIP: RB02)
- (5) A: ma che **stava a fa'** [*befandt sig at gøre*] pratica questa Mimi'?
B: ah si'
A: **stava facendo** [*hun befandt sig gørende*] pratica <?>? (LIP: RB07)

I (4) finder vi begge konstruktioner i samme replik, og i (5) ses begge muligheder, her endda med samme hovedverbum, i to på hinanden følgende replikker udtalt af samme person, vel som udtryk for gentagelse eller reformulation.

Konstruktionerne imellem er der dog en række betydningsnuancer (bl.a. betinget af det infinitte verbsums aktionsart), der gør at de ikke kan anvendes helt i flæng. Disse forskelle vil jeg ikke vil komme nær-

3. Jf. bl.a. De Felice & Duro: *Vocabolario italiano* (1983: 1916), Palazzi & Folena: *Dizionario della lingua italiana* (1982: 1763), Sabatini & Coletti: *DISC* (1997: 2622), *lo Zingarelli* (1993: 1805).

mere ind på i denne sammenhæng, blot fastslå at sameksistensen af synonyme udtryk ikke udelukker forskelle med hensyn til syntaktisk distribution og semantisk/pragmatisk funktion. Ud over at der som nævnt kan være tale om forskellige betydningsnuancer, kan alternativen mellem to eller flere konstruktioner med samme semantiske indhold være udtryk for forskellige former for variation: der kan være tale om individuelle præferencer hos den enkelte sprogbruger, stilforskelle eller sociolingvistisk differentiation, diamesisk (forskelle tale/skrift) og diafasisk (forskelle på formelt og uformelt sprog). Endvidere kan det diatopiske (regionale forskelle) spille ind; således anføres det bl.a. af Bertinetto at *stare a*+infinitiv hyppigere i Rom⁴. Der kan altså gives forskellige eksempler på konkurrerende former i **synkron** variation.

Også **diakront** kan vi konstatere forskelle. Jeg vil her tage udgangspunkt i et par eksempler på moderne talesprog:

- (6) B: [...] la Spagna **sta avendo** [*befinder sig havende*] un momento di grandissimo_ fermento (LIP: FE08)
- (7) A: [...] non e' il momento di **stare a andare** [*befinde sig at gå*] in discoteca (LIP: MA04)

I begge tilfælde er der tale om eksempler på autentisk sprogbrug der ikke helt passer ind i de eksisterende beskrivelser af sprogsystemet. Således taler Bertinetto (1991: 132) i sin gennemgang af italienske verbalperifraser om semantiske restriktioner på de verber der kan kombineres med *stare*, heriblandt den manglende kompatibilitet mellem gerundio-konstruktionen og tilstandsverber, dvs. den kombination vi møder i (6). Og i (7) finder vi *stare a*+bevægelsesverbum, en anden kombination der afvises af Bertinetto. Selvom eksemplerne som sådan burde afvises som værende ukorrekte, er de udtryk for helt normal sprogbrug.

Denne diskrepans mellem almindelig sprogbrug og grammatikkernes beskrivelser kan tolkes som et udtryk for at sproget udvikler sig. Bevæger vi os lidt tilbage i tid, finder vi andre kombinationer som ældre

4. Denne iagttagelse kan bekræftes af simple optællinger af eksempler i LIP-korpusset.

normative fremstillinger ville afvise; det gælder fx gerundio-konstruktionens kompatibilitet med verber der udtrykker bevægelse eller ændring i tilstand, som er almindelig i moderne talesprog:

- (8) A: [...] puo' darsi che **sta tornando** [*han befinder sig kommende tilbage*] qui o **sta andando** [*han befinder sig gående*] da qualche cliente [...] (LIP: RB27)

Her er tale om en relativ nylig udvikling; således anfører Maiden i sin sproghistorie (1998) at det først er i anden halvdel af det 20. århundrede at denne kombination dukker op. Går vi endnu længere tilbage, møder vi andre forskelle, fx finder vi i dag tempusrestriktioner på *stare*+gerundio, der ikke fandtes tidligere; op til slutningen af 1800-tallet var det muligt at sætte *stare*+gerundio i *passato remoto*:

- (9) **Stette pensando** [*han befandt sig tænkende*] un pezzo, (LIZ: Tassoni, A. La secchia rapita, Canto 11.54)

Mens vi i tekster fra 1200-tallet og første halvdel af 1300-tallet finder eksempler på *stare* +infinitiv, kan vi konstatere at konstruktionen *stare*+gerundio endnu ikke findes på det tidspunkt. Samtidig kan vi i ældre italiensk finde andre konstruktioner med *stare*, som man næppe vil finde i moderne italiensk; det gælder fx *stare in sub*+infinitiv (i betydningen "være lige ved at", "skulle til at", jf. *stare per*+infinitiv) som i følgende eksempel fra 1400-tallet:

- (10) hai data tanta malinconia, che **tu ne se' stato in su lo 'mpazzare** [*du derved har befundet dig i på at blive vanvittig*]. (LIZ: La novella del Grasso, Novella.10)

Vi har her set eksempler på forskellige former for grammatisk variation, såvel diakront som synkront; det er altså tegn på at der er sket en udvikling, og at der fortsat er ved at ske noget med verbalperifraserne med *stare*. Efterhånden er det et udbredt synspunkt (jf. Weinrich, Labov & Herzog 1968) at megen **synkron** variation er udtryk for begyndende sprogforandring eller repræsenterer en igangværende grammatikaliseringproces. Det er da også vanskeligt at opstille kri-

terier for definition af verbalperifraser uden at komme ind på begreber som grammatikalisering og reanalyse og dermed på **diakron** variation, som i de sidste år har været genstand for fornyet interesse.

I det følgende vil jeg se nærmere på forskellige aspekter af de nævnte konstruktioner og undersøge om forskelle og restriktioner i deres anvendelse kan tolkes som udtryk for forskellige grader af grammatikalisering. Mine analyser bygger på eksempler fra to maskinlæsbare korpora, dels *LIP*, der repræsenterer moderne talesprog med diatopisk og diafasisk variation, dels *LIZ*, der med 770 tekster omfatter skriftsprog fra 1200-tallet til begyndelsen af det 20. århundrede.

2. Generelle parametre for grammatikalisering

Der er givet forskellige bud på en klassifikation af grammatikaliseringsprocesser. Et af dem findes i Lehmanns artikel *Grammaticalization: synchronic variation and diachronic change* fra 1985, der som det fremgår af titlen vedrører såvel synkroni som diakroni. Grammatikalisering kan da også studeres ud fra disse to perspektiver: diakront undersøges oprindelsen for grammatiske former og de forandringer de har gennemgået, mens grammatikalisering synkront primært er et fænomen der studeres med sprogbrug og variation som udgangspunkt. Jeg vil her først gennemgå Lehmanns klassifikation og derefter diskutere anvendelsen af nogle af hans parametre i forbindelse med verbalperifraser.

Lehmanns udgangspunkt er at en sproglig størrelses **autonomi** formindskes i takt med dens eventuelle grammatikaliseringen, dvs. jo friere et element kan anvendes desto mindre grammatikaliseret er det. Hvad angår graden af denne autonomi, taler Lehmann om tre overordnede faktorer der tjener til at give det sproglige element selvstændighed: *weight*, *cohesion* og *variability*. Derudover er hans klassifikation baseret på en skelnen mellem **paradigmatiske** og **syntagmatiske** processer; det paradigmatiske vedrører forandringer i selve den sproglige størrelse eller i dens kontrast til eventuelle andre størrelser som kunne erstatte den i samme position, mens det syntagmatiske angår forandringer i relationen mellem den pågældende størrelse og andre elementer i den kontekst den indgår i.

Lehmann etablerer hermed (1985: 306) en serie parametre med kriterier til en hierarkisk ordning af sproglige størrelser efter deres grad af grammatikalisering, jf. hans *parameters of grammaticalization*:

	paradigmatic	syntagmatic
weight	integrity	scope
cohesion	paradigmaticity	bondedness
variability	paradigmatic variability	syntagmatic variability

Med den første af disse tre faktorer, *weight*, forstås den egenskab at en størrelse må have en vis tyngde for at kunne adskille sig fra andre medlemmer af samme klasse og dermed indtage en fremtrædende plads i syntagmet; her skelnes mellem *integrity* og *scope*. Med den stigende grammatikalisering kan man observere et gradvis tab af *integrity* eller substans; semantisk kan vi tale om desementisering, morfologisk om degenerering eller "loss of inflexion", altså en restriktion på evnen til at bøjes i forskellige morfologiske kategorier. Syntagmatisk taler Lehmann om *scope*, dvs. omfanget eller "ekstensionen" af den konstruktion som det pågældende element er en del af. Med grammatikaliseringen mister elementet noget af sin kompleksitet mht. mulig kombination med andre elementer.

Med *cohesion* menes den enkelte størrelses evne til at etablere relationer til andre elementer; her skelner Lehmann mellem *paradigmaticity* og *bondedness*. Med *paradigmaticity* forstås den grad hvori den pågældende størrelse indgår i paradigme med relation til andre størrelser. I grammatikaliseringsprocessen passerer en størrelse fra at være et selvstændigt leksikalt element til at være medlem af en lukket klasse af grammatiske elementer. Eksempelvis er de primære hjælpeverber *avere* og *essere* helt integrerede i verbernes konjugation. På det syntagmatiske plan taler Lehmann her om *bondedness*, dvs. den undersøgte størrelses afhængighed af andre tegn; fx afhænger et hjælpeverbum af et hovedverbum, og kun i kombination med et andet verbum kan hjæl-

peverbet udtrykke sin grammatiske betydning, og det er ikke muligt at udelade den infinitte del af konstruktionen uden at bryde med konstruktionens grammatiske korrekthed.

Den sidste betegnelse vedrører *variability*; her skelnes der mellem *paradigmatic variability* og *syntagmatic variability*. Den paradigmatiske variabilitet vedrører muligheden for at anvende en anden størrelse eller helt at udelade den pågældende størrelse; jo mere selvstændigt et element anvendes, desto mere variabelt og udskifteligt med andre tegn er det. Der er med grammatikaliseringsprocessen tale om en overgang fra et muligt eller variabelt element betinget af kommunikationssituationen, fx valg mellem synonymer, til et obligatorisk element dikteret af grammatiske regler. Den syntagmatiske variabilitet vedrører de enkelte elementers indbyrdes placering i konstruktionen. I processen fra leksikalsk størrelse til funktionsord går vi fra fri placering af et element til en fast position i syntagmet.

I denne korte gennemgang af Lehmanns parametre har jeg flere gange som et nærliggende eksempel brugt hjælpeverber sammenlignet med hovedverber: mens hovedverbet er en ret **fri** struktur med et selvstændigt **leksikalsk** indhold, er hjælpeverbet en mere **bunden** struktur med en **grammatisk** funktion. Ikke alle grammatiske funktioner er udtrykt i selvstændige ord, nogle udvikler sig til klitiske størrelser og i sidste instans til bøjningsendelser. Vi kan også her tale om et kontinuum der går fra selvstændige ord til rene bøjningsendelser; midtvejs i den diakrone proces fra leksikalsk enhed til grammatisk element kan formen få karakter af klitiske størrelser; det gælder især pronominer, men også hjælpeverber kan karakteriseres som klitiske størrelser der "læner sig op ad noget andet", elementer der befinder sig "halvejs" mellem selvstændige ord og bøjningsendelser. Så længe vi taler om grammatiske ord og klitiske størrelser, befinder vi os ifølge den traditionelle grammatiks analyseapparat inden for syntaksen, mens vi bevæger os over i morfologien, når de pågældende størrelser reduceres til en bøjningsendelse, som det fx er tilfældet med formerne af det latinske **HABERE**, der i de romanske sprogs futurumsformer er blevet til rene bøjningsendelser. Afhængigt af hvor vi befinder os på dette kontinuum kan det være mere eller mindre relevant at se på det paradigmatiske eller det syntagmatiske aspekt.

3. Grammatikalisering af *stare*

I det følgende vil vi se på anvendeligheden af et par af Lehmanns parametre i forbindelse med verbalperifraser med *stare*. Ikke alle disse parametre synes umiddelbart lige relevante i denne sammenhæng. Da en verbalperifrase er en flerordsforbindelse, kunne det forekomme mest nærliggende at se på de syntagmatiske parametre; afgørende for om der er tale om en perifrase er jo netop relationen til andre ord, og grammatikaliseringen af *stare* gælder ikke generelt, men er betinget af at *stare* befinder sig i en bestemt grammatisk kontekst. Hermed være dog ikke sagt at udviklingen ikke har indflydelse på enkeltordet og dermed også på det paradigmatiske; når betingelserne for perifrase er opfyldt må det paradigmatiske (det morfologiske og det fonologiske) således også inddrages. Jeg har her valgt at se nærmere på parametrene *integrity* og *syntagmatic variability*, men udelukker dermed ikke at det vil være frugtbart også at gå i dybden med de andre.

3.1. *Integrity: stare's desemantisering*

Med den voksende grammatikalisering som perifrasehjælpeverbum mister *stare* en del af sin grundbetydning; at verbalperifrasen udtrykker en kompleks betydning som ikke er summen af de enkelte elementers betydning, fremgår især tydeligt i kombinationen *stare+gerundio* af et bevægelsesverbum, fx *sto andando*, hvor vi finder to betydninger der egentlig modsiger hinanden, men som her er integrerede. Det er det samme Bertinetti (1991: 129) udtrykker, når han taler om semantisk integration af de enkelte konstituenten. Da *stare* ikke længere har betydningen "befinde sig på et sted", kan verbet nu også bruges i tilfælde hvor denne oprindelige konkrete betydning ikke ville give nogen mening.

I forbindelse med grammatikalisering kan vi tale om **reanalyse**, dvs. en omfortolkning af allerede bestående elementer i et sprog. Med desemantiseringen omfortolkes *stare* nu som en grammatisk markør, og det andet verbum, dvs. den infinitte form, som kerneverbum i en sammensat verbalform. Hermed skubbes det semantiske hovedindhold over på den infinitte form, dvs. ændringen fra hovedverbum til hjælpeverbum involverer ikke blot en reanalyse af *stare*, men også af det efterfølgende verbs funktion.

Hvad angår de prædikater der kan kombineres med *stare*, har jeg allerede været inde på forskellige restriktioner, heriblandt den manglende

kompatibilitet mellem gerundio-konstruktionen og tilstandsverber (jf. Bertinetto 1986: 95). Som vi allerede har set i (6) og (7), udelukker dette dog ikke at vi i uformelt talesprog kan møde eksempler på denne kombination. Samtidig med at en del af *stare*'s oprindelige konkrete mening er gået tabt, er det denne oprindelige betydning der sætter begrænsninger på hjælpeverbets brug. Sådanne restriktioner mindskes som processen skrider fremad. Reanalysen er som anført især tydelig, når vi kan fastslå at de kontekster som *stare* kan anvendes i, er blevet generaliserede til kontekster som ikke før var mulige. Et af Bertinetto's kriterier for verbalperifraser (jf. note 4) er netop **leksikalsk generalisering**, dvs. en ægte perifraser bør ideelt set kunne anvendes på hvilket som helst et verbum fra ordforrådet. Når vi så alligevel finder leksikalske restriktioner, er der tale om eksempler på perifraser der er mindre grammatikaliserede. Ligesom de fuldt ud grammatikaliserede hjælpeverber *avere* og *essere* uden problem kan indgå i konstruktioner med sig selv som kerneverbum, fx *ho avuto*, må den yderste konsekvens være eksempler med *stare* som både hjælpe- og kerneverbum. Selvom denne kombination ofte afvises som normativt ugrammatisk, møder man den faktisk, som i følgende eksempel:

- (11) A: pe' sta' vicino a Simone_ che **sta stando** [*befinder sig befindende sig*] vicino al letto [...] (LIP: RB11)

Den findes især i syditaliensk, hvor brugen af *stare*+gerundio i forbindelse med tilstandsverber generelt er mere udbredt (jf. Amenta 1997: 12). Eksemplet bidrager til at antyde en tendens i retning af automatisk brug af *stare* i forbindelse med alle verber, hvilket som anført kan ses som et kriterium for perifrasticitet og dermed for voksende grammatikalisering.

Med reanalysen undergår *stare* forskellige forandringer. Vi kan konstatere restriktioner af morfologisk art, et gradvis tab af *stare*'s egne paradigmatiske muligheder. Når *stare* indgår i verbalperifraser, kan verbet i dag ikke bøjes i alle tider og modi; således kan *stare*+gerundio på moderne italiensk, til forskel fra tidligere faser, ikke kombineres med perfekte tider.

Endvidere er *stare*+gerundio kun i ringe grad forenelig med **infinitiv** (Bertinetto 1991: 132), en restriktion vi ikke finder i forbindelse med konstruktionen *stare a*+infinito:

- (12) C: pensi che ci si sarebbe contentati di **stare a fare** [*befinde sig at lave*] l'ova al tegamino senza piglia' nemmeno un bottone? (LIP: FB18)
- (13) C: [...] e' giusto **stare a sedere** [*befinde sig at sidde*] a tavola a mangiare [...] (LIP: FB18)

Desuden kan *stare*+gerundio ikke kombineres med **modalverber**, sandsynligvis som konsekvens af at konstruktionen, som nævnt ovenfor, kun i begrænset omfang er kompatibel med infinitiv generelt. Mens *stare*+gerundio og modalverbum således gensidigt udelukker hinanden, er der igen her tale om en restriktion, der ikke gælder for *stare a*+infinitiv:

- (14) **Voleva stare a vedere** [*han ville befinde sig at se*] che cosa avrebbero fatto quei signori, (LIZ: Pirandello, L. La vita nuda, Tutto per bene, 5.11)

Også mht. **imperativ** er der forskel på de to konstruktioner; mens imperativ ikke er mulig i *stare*+gerundio, udelukker *stare a*+infinitiv ikke imperativ:

- (15) B: [...] quando ci rivediamo per la cosa di_ a ecco allora **sta' a sentire** [*befind dig at høre*] io qui c'ho la Patrizia Fares che [...] (LIP: FB05)
- (16) E allora perché? **Stammi a sentire** [*befind dig-mig at høre*]. Tu non puoi darmi torto. (LIZ: Pirandello, L. L'uomo solo, La trappola.2)

Her er altså tale om en række restriktioner der vedrører *stare*+gerundio, eksempler på "loss of inflexion" der ikke gælder for *stare a*+infinitiv, vel at mærke restriktioner der tidligere heller ikke fandtes for *stare*+gerundio. Det er altså tegn på at *stare*+gerundio har udviklet sig og er mere grammatikaliseret end *stare a*+infinitiv.

At *stare*+gerundio uden problemer kan kombineres med andre perifraser er yderligere et træk der bidrager til at understrege at denne konstruktion er mere grammatikaliseret end de to andre:

- (17) C: cioè' **io sto cominciando a notare** [*jeg finder mig begyndende at bemærke*] che lui si stanca molto (LIP: FA03)

- (18) A: **stava** [*han befandt sig*] gradualmente **andando_ # recuperando** [*gående indhentende*] (LIP: RA09)

3.2. Syntagmatic variability: hjælpeverbets placering

Som et eksempel på syntagmatisk variabilitet kan anføres verbalperifraserne og de enkelte størrelses indbyrdes placering i verbalsyntagmet. Formen af *stare* har – som andre hjælpeverber – sin faste plads i begyndelsen af syntagmet. Dette har dog ikke altid været tilfældet, idet ordstillingen tidligere var friere; således kan vi finde eksempler hvor gerundio kommer før den finite form af *stare*:

- (19) *ma lieta e graziosa e adorna sempre e festeggiando stava* [*festende hun befandt sig*], quando nella sua presenza dimorava. (LIZ: Boccaccio, G. Filocolo, Libro 4,61)
- (20) *dove per alquanto spatio dimorate, mormorando et baciandosi* [*mummlende og kyssende hinanden*] amorosamente **stettero** [*de befandt sig*], non senza festa delle donne et de' giovani, (LIZ: Bembo, P. Gli Asolani, Lib.2, cap.18.2)

Endvidere kan vi, som her i passager fra 1500-tallet, finde eksempler hvor det grammatiske subjekt er placeret mellem formen af *stare* og den infinitte form; det gælder såvel i forbindelse med *stare* *a*+infinitiv som *stare*+gerundio:

- (21) *Con gran difficoltà stette il Duca a udire* [*befandt sig hertugen at høre*] queste mie ragione, (LIZ: Cellini, B. Vita, Libro 2,74)
- (22) *Con questo appuntamento e ordine stette il governatore aspettando* [*befandt sig guvernøren ventende*] che Atabalipa venisse, (LIZ: Ramusio, G.B. Conquista del Perù di F.di Xerex, Cap. 12.2)

I disse eksempler er relationen mellem de to former mindre stabil, og vi kan tale om en fase hvor konstruktionen endnu ikke er helt så faste-tableret som perifraser. Med den voksende grammatikalisering mister formen af *stare* denne frie placering og får som **funktionsord** en fast, mindre markeret position til venstre for den infinitte form den modificerer. Samtidig har gerundio og infinitiv fået en fast og mere markeret placering i syntagmet. Med *stare*'s delvise tab af leksikalsk betydning falder hele informationsværdien over på den infinitte verbalform. På

det fonologiske plan kan vi konstatere en parallel udvikling: med den mindre markerede placering i begyndelsen af verbalsyntagmet vil stærktrykket normalt ikke falde på formen af *stare*, men på det mere informationstunge kerneverbum. Således har vi her et eksempel på tydelig sammenhæng mellem fonologiske, morfosyntaktiske og funktionelle (semantisk/pragmatiske) forandringer.

3.3. *Syntagmatic variability: de klitiske pronominers placering*

Et andet emne der falder ind under syntagmatisk variabilitet er de klitiske pronominers placering. Et klitisk pronomen der afhænger af den infinitte verbalform i en verbalperifrase kan placeres i tæt tilknytning til hjælpeverbet, dvs. vi kan finde former af *stare* kombineret med pronominer som ikke har noget med *stare*'s egen valens at gøre, fx objektspronominer som *lo* og *la*, selvom *stare* i sig selv ikke kan styre et direkte objekt. Dette understreger at et andet verbum spiller ind og bidrager dermed til at vise konstruktionens "perifrastiske natur" og den tætte sammenhæng mellem de to dele af en verbalperifrase; således er foranstillede klitiske pronominer dels et formelt kriterium for at der er tale om en verbalperifrase, dels et tegn på at der er sket en reanalyse af *stare*.

Allerede i tekster fra 1200-tallet findes eksempler på foranstillede klitiske pronominer i forbindelse med *stare* a+infinitiv, hvilket bidrager til at understrege at konstruktionen allerede på det tidspunkt havde status som verbalperifrase:

- (23) e qual soffrisse di **starla a vedere** [at befinde sig-hende at se]/ (LIZ: Alighieri, D. Vita nuova, Cap.19.2)

At placeringen af det klitiske pronomen er fakultativ kommer til udtryk i følgende eksempler, alle fra slutningen af 1800-tallet, der parvis illustrerer hvordan samme forfatter i samme konstruktion og med samme hovedverbum, har benyttet begge muligheder:

- (24) [...], trovò Diodata che **stava aspettandolo** [befandt sig ventende på-ham] colla mantellina in testa, (LIZ: Verga, G. Mastro don Gesualdo, Parte 1, cap.5.118)
- (25) [...] al fresco del terrazzino dove **lo stava aspettando** [ham han

- befandt sig ventende på*] la famigliuola. (LIZ: Verga, G. Vagabondaggio, Un processo.58)
- (26) [...] (mi perdoni, **stavo per dirlo** [*jeg befandt mig til at sige-det*]),
[...] (LIZ: Pirandello, L. In silenzio, Pena di vivere così, 6.148)
- (27) [...] uhm, **lo stavo per dire** [*det jeg befandt mig til at sige!*] (LIZ: Pirandello, L. Il berretto a sonagli, At.2, sc.2.33)
- (28) **Io stavo a guardarlo** [*jeg befandt mig at kigge på-ham*], stupito.
(LIZ: Pirandello, L. Il fu Mattia Pascal, Cap. 5.85)
- (29) **La stavo a guardare** [*hende jeg befandt mig at kigge på*] ... (LIZ: Pirandello, L. L'amica delle mogli, Atto 1.184)

Eksemplerne tjener blot til at illustrere at begge muligheder foreligger og udelukker naturligvis ikke at der i de enkelte tilfælde er andre faktorer der har indflydelse på valget mellem de to placeringer. Denne nævnte valgfrihed kan (jf. Giacalone Ramat 1995) ses som et tegn på at grammatikaliseringprocessen ikke er fuldendt i forbindelse med *stare*, der på dette punkt minder om modalverberne, hvor vi har samme muligheder i placeringen af de klitiske pronominer. Samme valgmulighed finder vi ikke i forbindelse med de temporale hjælpeverber *avere* og *essere*, hvor placeringen af de klitiske pronominer på moderne italiensk (i modsætning til tidligere) ligger helt fast.

Men selvom der formelt set er valgfrihed i placeringen af de klitiske pronominer, har jeg i forbindelse med mine analyser af moderne talesprog kunnet konstatere en tydelig tendens til foranstilling, altså ikke blot en mulighed, men generelt den foretrukne løsning; det vil jeg tolke som tegn på stigende grammatikalisering, og på at *stare* nærmer sig en status som et "ægte" hjælpeverbum⁵. I eksempel materialet fra *LIP* forekommer der kun ganske få eksempler på efterstilling af de klitiske pronominer; til sammenligning har eksempel materialet ca 90 eksempler på konstruktioner med *stare* med foranstillet klitisk pronomen, også eksempler hvor det klitiske pronomen er "hoppet over" flere verber, her et eksempel med både *stare* og *cominciare*:

- (30) [...] li ha affrontati e **li sta cominciando ad affrontare** [*dem han befinder sig begyndende at imødegå*] per il futuro (*LIP*: MC12)

5. Jf. Blücher (1973), der karakteriserer *stare* som et hjælpeverbum på linie med *avere* og *essere*.

Dette antyder en udvikling mod en fast placering i syntagmet, altså mod mindre syntagmatisk variabilitet og dermed stigende grammatikalisering.

4. Konklusioner

Af de tre omtalte verbalperifraser er det konstruktionen med *stare*+gerundio der har vundet størst udbredelse i moderne italiensk, hvor den især breder sig i talesprog (jf. også Berretta 1993: 220). Diakront er det denne konstruktion der senest er kommet til, og der er også tale om den mest grammatikaliserede, hvilket, som vi har set, bl.a. kommer til udtryk i *stare*'s desemantisering og "loss of inflexion". De to øvrige konstruktioner fandtes tidligere og har ikke gennemgået samme udvikling som *stare*+gerundio. *Stare a*+infinitiv er ikke produktiv i samme omfang som *stare*+gerundio: at *stare* her i større grad har bevaret sin oprindelige betydning understreges af at vi ofte finder eksempler hvor dette betydningsindhold forstærkes af lokative adverbier, og til forskel fra de grammatiske restriktioner ved *stare*+gerundio, er det mit indtryk at vi her snarere finder tendenser til restriktioner af funktionel art. Hvad angår hovedverbet i den infinitte form kan vi tale om **semantiske** restriktioner; allerede tidligt finder vi i en meget høj procentdel af eksemplerne perceptionsverber. Ud over bestemte semantiske felter anvendes *stare a*+infinitiv også tit i bestemte situationer som udtryk for noget deiktisk, noget intensiverende – ofte fornemmer man noget situationelt; således svarer anvendelsen af *stare a*+infinitiv i *Stammi a sentire* til den forstærkende brug af det danske ord *nu* i et eksempel som *Hør nu her*. Konstruktionen *stare per*+infinitiv ses ikke særlig hyppigt anvendt i *LIP*-teksterne, det kan muligvis skyldes at *stare*+gerundio, i hvert fald med nogle typer verber, har overtaget dens funktion⁶.

En af forklaringerne på **sprogforandringer** er et grundlæggende behov for at undgå tvetydigheder; sprogbrugeren finder hele tiden nye løsninger for at råde bod på mangler i sprogsystemet/huller i morfologien, fx til at udtrykke aspektforskelle som verbalsystemet ikke har tilstrækkeligt med former til at dække. Således har det italienske verbal-

6. Jf. Bertinotto (1991: 132) har *stare*+gerundio i forbindelse med nogle typer verber ofte "imminentiel" værdi, fx *il treno sta parlando* = *il treno sta per partire*.

system på **nutidsplan** ikke former til at udtrykke aspektforskelle: *presente* er umarkeret mht. aspekt – her kan forskellige konstruktioner, fx en perifrase, gå ind og udtrykke det imperfektive. Egentlig er der på **fortidsplan** aspektuel opposition mellem *imperfetto* og *passato*, men *imperfetto* har ændret karakter og udviklet sig til en umarkeret form, der kan erstatte andre tempora og modi⁷, så dens anvendelse tenderer til at svare til *presente* på nutidsplan, altså til en mht. aspekt umarkeret form, så vi lige som på nutidsplan kan have behov for en markeret form. Ændringen fra markeret til umarkeret form skaber behov for nye markerede former; på fortidsplan kan vi tale om et paradigme med tre former: *mangiavo*, *mangiai* og *stavo mangiando*, hvor *mangiavo* er umarkeret mht. aspekt, mens de to andre begge er markerede: *mangiai* er perfektiv, og *stavo mangiando* er imperfektiv. Der er tale om en proces der erstatter ældre former med nyere der tilnærmelsesvis har samme værdi, men som semantisk/pragmatisk er mere ekspressive; dette kan skyldes at den oprindelige form er blevet slidt og har mistet noget af sin oprindelige værdi.

Dannelsen af verbalperifraser er et eksempel på overgangen til analytiske former, hvilket er et karakteristisk træk ved de romanske sprog. Udviklingen af perifrastiske verbalformer skal ikke betragtes som et isoleret fænomen i de romanske sprog, men som en ændring der indgår i et typologisk skift; som sådan skal de ses i relation til en tilsyneladende generel tendens til en udvikling fra syntetiske til analytiske konstruktioner (jf. Ramat 1982). Dette gælder ikke kun inden for verbal-systemet, vi ser også andre eksempler på at morfologiske kategorier erstattes med perifrastiske udtryk, fx i nominalsystemet; således kan vi anføre artikelsystemets opståen, udviklingen fra kasus til anvendelse af præpositioner, den analytiske komparation og brugen af konjunktioner. I alle tilfælde ser vi en udvikling fra efterstillede fleksiver til foranstillede markører, og alle disse grammatiske størrelser (funktionsord) flyttes til venstre, dvs. hen i starten af syntagmet. I forbindelse med verbalperifraserne har vi set at dette gælder for både hjælpeverberne og de klitiske pronominer, nemlig at der tilstræbes en placering af størrelser med samme funktion i samme position.

7. jf. Bazzanella (1994: 102), der karakteriserer imperfetto som en "Tempo per tutte le stagioni".

Hennisninger

- Amenta, L. (1997). *Tra sintassi e semantica: alcune riflessioni su stare+gerundio*. Palermo: Tipolitografica.
- Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare. Un approccio pragmatico all'italiano parlato*. Firenze: La Nuova Italia.
- Berretta, M. (1993). Morfologia. A. A. Sobrero (a cura di). *Introduzione all'italiano contemporaneo. Le strutture*. Roma: Laterza. 193-245.
- Bertinetto, P. M. (1986). *Tempo, aspetto e azione nel verbo italiano. Il sistema dell'indicativo*. Firenze: L'Accademia della Crusca.
- Bertinetto, P. M. (1991). Le perifrasi verbali. Renzi, L. e G. Salvi (a cura di). *Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. II*. Bologna: Il Mulino. 129-161.
- Blücher, K. (1973). Considerazioni sui costrutti del tipo *stare cantando, andare cantando, venire cantando*. *Revue Romane*, 8. 13-20
- De Mauro, T., F. Mancini, M. Vedovelli & M. Voghera (1993). *Lessico di frequenza dell'italiano parlato (LIP)*. Roma: ETASLIBRI.
- Dietrich, W. (1973). *Der periphrastische Verbalaspekt in den romanischen Sprachen. Untersuchungen zum heutigen romanischen Verbalssystem und zum Problem der Herkunft des periphrastischen Verbalaspekts*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Giacalone Ramat, A. (1995). Sulla grammaticalizzazione dei verbi di movimento: *andare* e *venire* + gerundio. *Archivio glottologico italiano*, 80. 168-203.
- Lehmann, C. (1985). Grammaticalization: synchronic variation and diachronic change. *Lingua e stile*, 20. 303-318.
- LIP se De Mauro et al.
- LIZ se Stoppelli & Picchi.
- Maiden, M. (1998). *Storia linguistica dell'italiano*. Bologna: Il Mulino.
- Ramat, P. (1982). Ein Beispiel von 'Reanalysis', typologisch betrachtet. *Folia linguistica*, 16. 365-383.
- Squartini, M. (1990). Contributo per la caratterizzazione aspettuale delle perifrasi italiane *andare+gerundio, stare+gerundio, venire+gerundio*. Uno studio diacronico. *Studi e saggi linguistici*, 30. 117-212.
- Squartini, M. (1998). *Verbal periphrases in Romance. Aspect, actionality, and grammaticalization*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Stoppelli, P. & E. Picchi (1997) (a cura di). *LIZ 3.0. Letteratura italiana Zanichelli. CD-ROM dei testi della letteratura italiana*. Terza edizione per Windows. Bologna: Zanichelli.

Weinrich, U., W. Labov & M. I. Herzog (1968). Empirical foundations for a theory of language change. W. P. Lehmann & Y. Malkiel (ed.): *Directions of historical linguistics. A symposium*. Austin & London: University of Texas Press. 95-188.

